

UOT:911.3.

**AZƏRBAYCANDA EKOTURİZMİN POTENSİALI VƏ ONUN
İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ***Əliyeva Ulduz Nəriman qızı**Gəncə Dövlət Universiteti*Dr.mail@ru

Xülasə: Məqalə son dövrlərdə dünyada və Azərbaycanda turizm sənayesinin ən yüksək sürətlə inkişaf edən sahələrindən olan ekoturizmin ölkəmizdəki potensialı və inkişaf perspektivlərinə həsr olunmuşdur. Ölkəmizin relyefinin rəngarəngliyinin, iqliminin və landşaftlarının müxtəlifliliyinin, meşələrinin zənginliyinin ekoturizmin inkişafındakı rolu təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: Ekoturizm, ətraf mühitin qorunması, xüsusi qorunan ərazilər, ekosistemlər, Milli parklar, infrastruktur, ərazinin relyefi, landşaftlar.

Keywords: ecotourism, environmental protection, specially protected areas, ecosystems, national parks, infrastructure, terrain, landscapes.

Ключевые слова: экотуризм, охрана окружающей среды, особо охраняемые территории, экосистемы, национальные парки, инфраструктуры, рельеф местности, ландшафты.

Giriş

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası ərazisinin təbii şəraiti və ehtiyatlarından ekoloji turizm məqsədləri üçün istifadə olunması ilə bağlı tədqiqatların aparılması zəruri xarakter daşıyır. Bu mövzunun aktuallığı, bu gün insanların istirahətinin, onların sağlamlığının təbii mühitdə möhkəmləndirilməsinin sosial vəzifələrdən biri sayılması ilə şərtləndirilir.

Tədqiqat məqsədi – Respublikamızda ekoloji turizmin ehtiyatlarını və inkişaf perspektivlərini nəzəri və metodoloji yanaşmaların köməyi ilə aydınlaşdırmaqdır.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin təbii sərvətlərlə, qeyri-adi təbiət abidələrilə zəngin olması, habelə ölkədə turizmin dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılması, bunların məqsədyönlü və daha dərinlən və hərtərəfli öyrənilməsinin vacibliyini göstərir.

Tədqiqatda istifadə edilən materiallar və metodika

Tədqiqatın informasiya bazasını mövcud elmi ədəbiyyatlar, dövrü nəşrlər, Dövlət Statistika Komitəsi və İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin, beynəlxalq təşkilatların materialları və hesabatları, monoqrafiyalar və elmi məqalələr təkil etmişdir.

Tədqiqatda statistik analiz metodları, qruplaşdırma və müqayisə, məntiqi və elmi ümumiləşdirmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın şərh

Ekoloji turizm ətraf mühiti qorunması, yerli əhalinin vəziyyətini yaxşılaşdırmağa və onun tələblərini qarşılamağa yönəlmiş, mövcud potensiala əsaslanan maraqlı bir turizm növüdür. Ekoturizm ətraf mühiti qorumaq və yerli əhalinin maddi və mənəvi rifah halını yaxşılaşdırmaq, eləcə də onun tələblərini qarşılamaq üçün yüksək potensiala sahib olan davamlı bir turizm növü sayılır. “Ekoloji turizm” anlayışı ingilis sözləri olan “ecological tourism” və yaxud da qısaldılmış şəkildə desək “ecotourism” sözlərindən yaranmışdır.

Ekoloji turizm istirahət və təbiətdən zövq almaq üçün təbiətdən istifadənin yeni forması olmaqla bərabər, bioloji müxtəlifliyin mühafizəsini təbliğ etməklə, təbii-rekreasiya ehtiyatlarından ən düşünülmüş formada istifadə etməyi, həmçinin də turizm fəaliyyətinin dayanıqlı olmağını təmin etmək məqsədilə təbiətdən “qeyri-aşındırıcı” – səmərəli istifadə

rejiminin işlənib hazırlanmasını və həyata keçirilməsini tələb edir [1].

Ekoloji turizmin inkişafı ölkə ərazisində və ya bölgəsində əmək vasitələri, istehlak malları və ya mənbələri deyil, sırf təbii və təbii-antropogen amillərin birləşməsi olan bir sıra ekoloji amillərin olması ilə şərtləndirilir. Bu amillərə istehlak olunan suyun saflıq səviyyəsi, ərazinin meşə örtüyü və müxtəlif yaşıllıqlar, nəmləndirmə rejimi, sürüşmə təhlükəsi, torpaların növləri, ərazinin relyefi, külək və temperatur şəraiti, ərazinin seysmikliyi, geoloji və hidroloji təbiət abidələri, havanın çirklənməsi, səs-küy səviyyəsi, radiasiya şəraiti və digər antropogen çirklənmələr və s. daxildir.

Ekoloji turizm həm işsizliyin, həm də insanların dövlətdən asılılığının qarşısını alır. Son dövrlərdə xarici turistlər ucqar, mənzərəli, təkrarı olmayan yerlərə səyahət etmək, meşələrdə gecələmək, quşların səsinə eşitmək, dağlara çıxmaq, təbii bulaqlardan su içmək, bir sözlə, təbiətin qoynunda dincəlmək istəyirlər. Bu turizm növü ekoloji və iqtisadi baxımdan sərfəli, macəra axtaranlar üçün isə maraqlıdır. Ona görə də Azərbaycanda da bu turizm növünün çox böyük potensialı mövcuddur. Respublikamızda relyefin müxtəlifliyi, geoloji və hidroloji təbiət abidələri, meşə landşaftlarının zənginliyi, həmçinin iqlim şəraitinin əlverişli olması bu sahədə müəyyən addımlar atmağa imkan yaradır. Çünki, ekoturizm əsas etibarilə təbiətlə bağlıdır. Turistlər həm ətraf mühiti seyr edir, həm də onun qayğısına qalırlar. Buna görə də hazırda Azərbaycanda ekoturizm inkişaf mərhələsindədir.

Ekoturizmə belə bir tərif vermək olar: “İcmaların mövcud iqtisadi imkanlarını genişləndirilməsiylə turist qəbul edən sahibkarlara görə sosial və iqtisadi imkanlar təmin etmək, ekoloji təhsil və təbii interpretasiya tərəfindən təbii ehtiyatların mühafizəsinə yardım edərək səfər edilən ərazilərin tarixi, təbiəti və mədəniyyəti barədə bilikləri öyrənməkdə maraqlı olan şəxslərin ekoloji səyahətlərdən zövq almağıdır” [5].

Azərbaycanda ekoturizmin müasir regional quruluşu aşağıdakı əsas amillər qrupları tərəfindən formalaşır:

- Xüsusi qorunan ərazilərin, ilk növbədə təbiət qoruqlarının və milli parkların mövcudluğu;
- Bölgələrin ekosistemlərinin və landşaftlarının biomüxtəlifliyi;
- Bioiqlim və ətraf mühitin zənginliyi;
- Turistlərin xidmət edən məskunlaşma mərkəzlərindən uzaqlıq və nəqliyyatın əlçatanlığı (bu amillər gəzintinin qiymətini müəyyənləşdirən mənbələr kimi çıxış edirlər);
- İnfrastruktur təhlükəsizliyi;
- Bölgələrin və marşrutların məşhurluğu.

Azərbaycan turizmin qədim tarixi ənənələri ilə zəngin olan bir ölkədir. Bu gün Azərbaycan dünya mədəniyyətinin ən gözəl incilərini, tarixi arxeoloji abidələri, arxitektura nümunələrini, müxtəlif dini dünyagörüşləri, milli adət-ənənələri və mədəniyyətləri özündə birləşdirən unikal bir turizm ölkəsidir. İstər təbiəti, istər abidələri, istər mədəni irsi, istər insanları, istərsə də müasir istirahət və əyləncə kompleksləri ilə ölkəmiz qabaqcıl turizm ölkələrindən heç nə ilə geri qalmır [4].

Ölkədə xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri olan 10 Milli Park var ki, onların ümumi sahəsi bütün ölkə ərazisinin təxminən 5%-ni təşkil edir. Ətraf mühitin mühafizəsi və ondan daha səmərəli istifadə etməklə yanaşı, nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki və heyvan növlərinin qorunması Milli Parkların yaradılmasının əsas məqsədlərindən biridir. Ekoturizmin inkişafında əsas yük və məsuliyyət Milli Parkların üzərinə düşür, çünki bu yerlər ekoturistlər üçün ən maraqlı ərazilərdir, ölkənin sərvəti olan təbii və mədəniyyət nümunələri şəklində görkəmli turizm ehtiyatlarına malikdir. Milli Parkların hər biri ekoturistlər üçün unudulmaz

təcrübə yarada biləcək unikal xüsusiyyətlərə malikdir.

Turizm sənayesinin ən diqqət cəlb edən və perspektiv imkanlara malik olan sahələrindən biri təbiətlə birbaşa əlaqəsi olan ekoloji turizmdir. Bununla yanaşı, təbii-ekoloji əsası, təbii oriyentasiyasına görə ekoloji turizmin tərəqqisi ən önəmli təbiət resurslarını təşkil edən təbii aləmlə və ehtiyatlarla sıx formada əlaqəlidir və bu öncədən müəyyənləşdirilmiş prosesdir. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının bütöv ərazisi, ekoturizmin önəmli obyektlərini təşkil edən əsası təbiət tərəfindən qoyulmuş qeyri-adi, unikal təbiət abidələrinin mühüm zənginliyi və rəngarəngliyi ilə təmsil olunur [2].

Son illərdə Azərbaycanda tətbiq edilən turizm növləri arasında ekoturizm daha da məşurlaşmışdır. Bunun əsas səbəblərindən biri – daim genişlənən şəhər şəraitinin, əslində insanları təbiət qoynunda dincəlməyə sövq etməsidir. Azərbaycanın misilsiz və müxtəlif zənginliklərə malik təbiətə, əla mətbəxə və inkişaf etmiş xalq sənətkarlığına sahib olması ekoturizmin inkişafının əsasını təşkil edir [3].

Ekoturizmin demək olar ki, bütün formaları Azərbaycanda kiçik həcmdə də olsa təmsil olunur. Bu formalardan ən geniş yayılmışı ya şəhər sakinləri, ya da kurortlara və ya da digər istirahət zonalarına gələn turistlər tərəfindən edilən bir günlük ekoloji ekskursiyalardır.

Ekoturizm Azərbaycanda çox vacib bir turizm sahəsidir. Onun böyük potensialı olduğuna görə də böyük bir gələcəyi var. Bunun üçün bütün ilkin şərtlər var: qeyd edildiyi kimi milli parklar yaradılmışdır. Qalan işlər - infrastrukturun inkişafı, xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sənətkarlığın inkişafı – vaxt və xeyli maliyyə xərcləri tələb edir.

Azərbaycan Ekoturizm Assosiasiyası ölkəyə ekoloji turizm sahəsində beynəlxalq sertifikatların cəlb edilməsi istiqamətində iş aparır. Əminik ki, zaman keçdikcə biz ekoloji mədəniyyəti, o cümlədən turizm sənayesi nümayəndələri arasında təkmilləşdirə, qabaqcıl təcrübələrdən istifadə edərək onları milli qanunvericiliyə inteqrasiya edə biləcəyik. Ümid edirəm ki, ekoturizm tezliklə Azərbaycanın daha bir üstünlüyü olacaq, turizm fəaliyyətinin mühüm sahəsinə çevrilərək ölkə iqtisadiyyatına ciddi töhfə verəcək.

Azərbaycanın ekoturizm potensialı çox yüksəkdir. Amma bu potensial tam dəyərləndirilmir. Azərbaycanda ekoturizmin əsasında dayanan kənd, qəsəbə və dağlıq ərazilərdəki yaşayışın yenidən faydalı vəziyyətə gətirilməsi və ekoturizmin dövlət və ya özəl turizm şirkətləri tərəfindən dəstəklənməsi lazımdır.

Qarabağın bütün ərazisində böyük ekoturizm potensialı var. Qeyd edək ki, bu diyar həm də mineral bulaqlarla zəngindir ki, bu da balneoloji və müalicəvi turizmin inkişafına daha bir imkan yaradır. İşgaldan azad edilmiş Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazilərinin coğrafi mövqeyinin əlverişliliyi, həm yüksəkliklərlə (dağlıq yerlərlə), həm meşəliklərlə zənginliyi burada turizmin potensial imkanlarının kifayət qədər olduğunu göstərir. Digər tərəfdən bu ərazilərdə (Şuşa, Kəlbəcər, Laçın və s.) yerləşən mineral və termal su qaynaqlarının da turizmin inkişafına müsbət təsiri edəcəyi şübhəsizdir.

Qarabağ regionunun təmiz havasını, gözəl təbiətini, qorunan ərazilərini, rəngarəng və müxtəlif təbii resurslarla zənginliyini və s. nəzərə almaqla, bu zənginlikdən səmərəli istifadə etməklə bu əraziləri ölkəmizin ekoturizmin inkişaf etdiyi əsas mərkəzlərdən birinə çevirmək olar.

Nəticə və təkliflər

Ekoturizmin bu sahəsinin istənilən səviyyədə inkişafı üçün birinci növbədə dövlət dəstəyinə böyük ehtiyac var. Bu, sərmayə yatıran insanlarda da stimül yaradar. Yaxşı olar ki, boş təbiət əraziləri, sırf turizm imkanlarını genişləndirmək üçün sərmayə yatıran insanlara verilsin ki, onlar da bunu inkişaf etdirə bilsinlər.

Ekoturizmlə bağlı insanları maarifləndirmək üçün birinci növbədə müxtəlif marşrutlar

işlənilib hazırlanmalıdır və bu işdə həm dövlətin, həm də turizm şirkətlərinin üzərinə böyük işlər düşür: turizm şirkətləri yeni və fərqli marşrutlar işləyib turistlərə təqdim etməlidirlər. Milli parklarımızın olması bu sahənin inkişafına çox müsbət təsir edir.

Bu işdə insanları maarifləndirmək turizm şirkətlərinin üzərinə düşür. Onlar yeni turlar, yeni marşrutlar hazırlamalı, bunun təbliğini də elə qurmalıdırlar ki, insanlar ekoturizmə maraq göstərsin.

Turizm, xüsusilə dağlıq və relyef şəraiti çətin olduğu bölgələrdə yerli iqtisadiyyatı inkişaf etdirməyə kömək edə bilər. Bunun üçün yerli icmaları prosesə cəlb etmək lazımdır - qonaqların harada yerləşdiriləcəyi, necə yemək veriləcəyi, təhlükəsizliyinin necə təmin ediləcəyi ilə bağlı bütün məsələlər regional səviyyədə həll olunmalıdır. Əlbətdə ki, peşəkar xidmət işçilərinin yetişdirilməsinə də xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Ekoturizm davamlılıq prinsiplərinə əsaslanır və ölkənin Milli Parklarının əsas prerogatividir. Azərbaycanın Milli Parklarında ekoturizmin inkişafı ardıcıl strategiyayı və bu ərazilərdə rekreasiya fəaliyyətinin ciddi tənzimlənməsini tələb edir. Maraqlı tərəflərin biznesinin ekoturizm xidmətlərinə sərmayə qoyuluşuna və həyata keçirilməsinə cəlb edilməsi vacibdir.

Bu sektora qoyulan investisiyalar tez bir zamanda öz nəticəsini verir. Həm də pullar yalnız yolların və otellərin inşası üçün deyil, həm də milli park işçilərinin, yəni kadrların hazırlanması üçün də lazımdır, xidmət sektoru üçün bələdçilər və digər peşəkar kadrlar, əhalinin məşğulluğunu təmin etmək üçün təsirli tədbirlərdən biri olmalıdır.

Ölkəmizdə öz orijinallığı, mədəni koloriti, zəngin irsi, etnomədəni xüsusiyyətləri ilə seçilən destinasiyalar var ki, bu da ekoturizm üçün bir növ resurs bazasıdır. Müsbət haldır ki, son illər dövlət ölkənin mədəni irsinin qorunub saxlanması, bərpası və inkişafına daha çox diqqət yetirir.

Əslində Azərbaycanda ekoturizm hələ başlanğıc mərhələsindədir. Ekoloji turizmin inkişaf etməsi üçün bu sahədə peşəkar kadrlar yetişdirilməlidir. Turizm İnstitutunda ekoturizm sahəsində ixtisaslaşmış kadr hazırlığı üçün ayrıca bir şöbə açmaq lazımdır. Bundan əlavə yerli əhali bu sahəyə daha çox cəlb edilməlidir – bu əhali qrupu yalnız xidmətdə deyil, suvenir ticarəti, xalq sənətkarlığı ilə də təmsil olunmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Abadov M.K., (2014). “Azərbaycan turizmi və onun inkişaf problemləri”, Bakı, “Şərq-Qərb”. - 248 səh.
2. Bəhərçi T., Mehdiyeva V.Z. (2012). “Azərbaycan Respublikasının təbii şəraiti, təbii ehtiyatları, onların iqtisadi-ekoloji qiymətləndirilməsi” Bakı, “İqtisad Universiteti”, 304 səh.
3. Məmmədov Q.Ş., (2012). “Azərbaycan: ekoturizm potensialı: I cild”, Bakı, “Şərq-Qərb”, - 359 səh.
4. Soltanova H.B., (2015). “Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı”, Bakı, “AzTU”, - 475 səh.
5. David A.Fennell. “Ecotourism”. 2017

**ПОТЕНЦИАЛ ЭКОТУРИЗМА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ
ЕГО РАЗВИТИЯ***Алиева Улдуз Наримановна**Резюме*

Статья посвящена потенциалу и перспективам развития экотуризма в нашей стране, который является одним из наиболее быстро развивающихся направлений туристической индустрии в мире и в Азербайджане. Проанализирована роль разнообразия местности нашей страны, разнообразия ее климата и ландшафтов, богатства ее лесов в развитии экотуризма.

**POTENTIAL OF ECOTOURISM IN AZERBAIJAN AND PROSPECTS
FOR ITS DEVELOPMENT***Alieva Ulduz Nariman**Summary*

The article is devoted to the potential and prospects for the development of ecotourism in our country, which is one of the fastest growing areas of the tourism industry in the world and in Azerbaijan. The role of the diversity of our country's terrain, the diversity of its climate and landscapes, and the richness of its forests in the development of ecotourism is analyzed.

*Rəyçi: dosent Əliyeva Yeganə**Cöğrafiya kafedrasının 13 mart 2024-cü il tarixli iclasının 07 sayılı protokolu**Daxil olma tarixi 14 mart 2024-cü il*